

tásokat is, így elsőnek teszi közzé *Bogár Imre balladáját*, melynek jó száz év elteltével találtam csak még korábbi változatát! De nemcsak egyes alkotásokat, hanem egész műfaji csoportokat is bevesz, mint pl. a *halottas énekeket*, amelyekre csak később, *Lajtha László* gazdag Sopron megyei gyűjtése nyomán figyeltünk fel igazában.

Olykor pedig felfedező útra indul: elsőnek közül hiteles *siratóénekeket*, amelyet szintén jó fél évszázad múltán fedeztünk ismét fel. Korát megelőzve fordul a gyermek-folklor felé, *Kiss Aronnal* és *Kodálnál* is előbb mondva ki: „a gyermekdal az a csira, melyből ama díszes, folyton virágzó élőfa: a népköltészet kihajt”

Török Károly gyűjteménye az egyik leggazdagabb megőrzője az 1848-as és a *Kossuth-daloknak*, ezeken kívül közül régies *vándoralokat*, *bujdosóénekeket*, és még eltűnésük előtt rögzített néhány *keserved* is. Tisztában volt mindezek jelentőségével, az egyik félnépi katonaénekről pl. megjegyzi: „érdemesnek tartottam közleni, mint a magyar nép honszeretetének szívből jövő nyilatkozatait”. (Ezt a megállapítást jóval gazdagabban kibontva a századfordulón majd *Kálmány Lajosnál* látjuk viszont.)

Sok egyéb vonatkozásban is egyik legkorábbi és legkorszerűbb gyűjtőnk volt, talán csak egy fontos követelményt nem, illetőleg csak részlegesen valósított meg: a gyerekdalok kivételével mindent átírt irodalmi nyelvre. Okát nem tudjuk: talán Gyulai Pálék vették rá, hogy az egyidejűleg megjelent I. kötettel a II. is összehangzó legyen? Ez viszont kissé megtévesztette a kutatókat: a kötet alcíme ugyanis „Csongrád-megyei gyűjtés”, holott szinte minden darabja *Hódmezővásárhelyről* került elő. Íme, egyetlen nagy mezőváros Bach-korszakbeli népköltészete kicsiben az egész országot tükrözi! Olyan alaposággal került rögzítésre minden, hogy az utódok – elsősorban *Kiss Lajos* és *Péczely Attila* vásárhelyi folklórgyűjtéseire gondolok – már csak tallózni tudtak Török Károly nyomában.

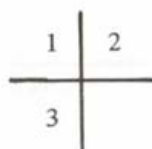
Török Károly – *Kiss Lajos* szavai szerint – úttörő folklorista és néprajzi kutató volt. Módszerét követte és bontotta ki maga *Kiss Lajos*, továbbá a következő nemzedékben elsősorban szülővárosának kutatói. Illő, hogy egész tudományosságunk és néprajzi gyűjtőmozgalmunk újra meghajtsa *Török Károly* előtt elismerése zászlaját, mint olyan jelességünk előtt, akit igazolt az idő és akit követnünk kell.

Irodalom: *Kiss Lajos*: Egy úttörő magyar folklorista emléke. A Bethlen Gábor Gimnázium 1933–39. tanévi évkönyve. Hódmezővásárhely 1939. – *Tárkány Szűcs Ernő*: *Török Károly*. Tiszatáj 1955. 381–388. old. – *Katona Imre*: *Török Károly népköltészeti gyűjtésének jelentősége*. Vásárhelyi tanulmányok VIII. k. Hódmezővásárhely 1977. 45–55. old.

Katona Imre

Honismeret a képes levelezőlapokon

Napjainkban a világon milliószámra jelennek meg a képes levelezőlapok, amelyeket üdvözletek, jókívánságok közlésére szánnak. Az 1980-ban 110 éves postai képeslap azonban egy-egy időszak kortörténeti dokumentuma is, így művelődéstörténeti értéket képvisel. Magyarországon egyedülálló a szerencsi Zempléni Múzeum 650 000 darabos képeslevelezőlap-gyűjteménye. Ebben az 1880-as évektől találunk különböző témájú és a világ számtalan országából származó lapokat. A képeslapok jól tükrözik koruk ízlésvilágát, de sok hasznos adatot, illusztrációt szolgáltatnak a honismereti, helytörténeti kutatók számára is.

A szerencsi képeslapgyűjtemény legnagyobb részét a városképi és tájlapok alkotják. Ezek között szinte az összes magyarországi helységről találunk képeslapokat, és alig van olyan ország, melyből ne lenne tájképi lap a múzeumban. A helytörténeti kutatók számára különösen a múlt század végén és a 19–20. század fordulóján megjelent képeslapok értékesek. A képeslapok kezdetben grafikai úton készültek, litográfiák (kőrajz) és rézmetszetek voltak, de már a századfordulón széles körben elterjedtek az eredeti fényképekről sokszorosított képes levelezőlapok. A fényképes lapok hűen rögzítik a települések akkori állapotát, elsősorban középületeit, tereit, utcáit. Gyakran csak a képeslapok őriztek meg olyan épületeket, egész utcákat, melyek hozzátartoznak egy-egy város vagy község múltjához. A képeslapok természetesen elsősorban a látványosabb, az idegenek számára is szívesen mutogatott épületeket, városrészleteket tartalmaznak. A lapok témájának és a helységnek a meghatározását segíti, hogy kezdettől fogva feliratokkal látták el. Körülményesebb a lapon ábrázolt objektum fényképezési időpontjának meghatározása. Legtöbbször az üdvözlő szöveg keletzése vagy a postabélyegző dátuma nyújt egyedüli támaszpontot. Jelzi, hogy a felvétel a képen szereplő időpont előtt készült. A képeslapkiadás történetében korszakhatárt jelentenek az 1904–1905-ös évek. Ekkor postai rendeletre világszerte elterjedt a képes levelezőlap hátoldalának kettéosztása. Ez a tény is segíthet a felvétel időpontjának tisztázásában. A pontos meghatározás azonban más képek vagy egyéb helytörténeti dokumentumok egybevetésével végezhető el. Gyűjteményünkben külön csoportosítottuk az 1954 előtt – magánkiadók által – megjelentetett magyar városképi lapokat és a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata által azóta kiadott képeslapokat. Egy-egy – ugyanarról a városrészletről készített – század eleji és egy mai képeslapot egymás mellé téve azonnal érzékelhetők a változások. A debreceni képeslapok között megtaláljuk pl. a Kistemplom vagy Csonkatemplom két korból származó képét. Képeslap őrzi a templom eredeti barokk stílusú hagymakupolás állapotát és az 1907-es szélviharban ledöntött torony helyére épített párkányzatot, a csonka tomyot (1. és 2. kép). Az utcaképek jól szemléltetik a korabeli kereskedelmi viszonyokat, üzlethálózatot.

Rendszerint a tulajdonosok nevei is olvashatók ezeken a képeken. Napjainkban elterjedtek a légi felvételekről készített képeslapok. Pozsonyról már 1905-ben és 1907-ben megjelent hasonló képeslap. Mindkettőt *dr. Schlein Antal* (Bécs) készítette 7000, illetve 1700 méter magasból, léggömből.

Kedvenc témája a képeslapoknak a közlekedési eszközök, járművek bemutatása. A közlekedés és a várostörténet kutatói gazdag anyagot találnak a gyűjteményben. A városképi lapokon számtalan helyi közlekedési eszköz látható: pl. a lóvasút Temesvárott 1899-ben, Eszéken az 1890-es években, Kassán 1901-ben. Aradról több lóvasutat ábrázoló lap ismeretes 1905 előttről, de még 1914-ből is. Találhatunk képeslapot a debreceni és nyíregyházi taligásokról, Debrecen város ötös díszfogatáról, kaposvári lovas bérkocsikról. Egy 1908-as aradi képeslapon egyemeletes, felül nyitott, hátsó feljártú városi autóbusz van (3. kép). A busz oldalát telerakták üzleti reklámmal (cipész, szabó, ékszerész, asztalos stb.) Az 1910-es évekre datált debreceni lapokon még látható az a mozdonyból és két személykocsiból álló kisvonat, amely a Nagyállomás és a Nagyerdő között a helyi közlekedést látta el (1. kép). 1905 előtti képen láthatjuk a nagyerdei vasúti indóházat a vonattal, egy 1911-es képeslapon pedig a Piac utcán végighaladó vonatot. Számtalan magyar állomásépületet, bent álló vonatot, régi mozdonyokat őriztek meg a képeslapok. Képeslap jelent meg az új vasútvonalak építéséről is. Pl. fotólap készült a Nagytapolcsány–Trencsén közötti vasút első kapavágása emlékére 1900. május 1-én, vagy az Eger–Putnok közötti vasút földmunkáiról. A tengeri és folyami hajózás, a léghajók és a repülőgépek különböző típusait is láthatjuk a magyar és külföldi képes levelezőlapokon.

A magyar ipari létesítményeket, gyárakat, bányákat ábrázoló lapok már az 1800-as évek végétől ismeretesek. Az 1888–89-ben épült szerencsi cukorgyárról több fotólap jelent meg már az 1890-es években. Ezek az üzemi főépületet, a külső szállítóberendezéseket ábrázolják, de láthatjuk a tisztviselők részére épített házakat is a Gyári kertben, valamint a *Hatháznak* nevezett gyári munkáskolónia épületeit.

Képeslap készült például az alábbi üzemekről: diósgyőri vas- és acélgár (1899), borsod-miskolci gőzmalom, csepeli lőszergyár, Rudabánya: bányatelep (1900), kazinci köszénbánya–Herbolyatelep munkáskolónia, bonyhádi első magyar csontfeldolgozó dominó, zománcozó- és fémárgyár, büki cukorgyár, Sirok, Tóth János kőbányája, Perces bányatelep, Nagybátony: kőzúzó telep, szénosztályozó, Borsodnádasd: lemezgyár (1900), Böhönye: Boskovitz Adolf és Társai téglagyára, Borosjenő: bútorgyár részletei (1905) Désakna: sóbánya (1943), Bánhida: centrálé építése (1929), Abrudbánya: vízzel hajtott aranyzúzó berendezés (4. kép), máramarosi sóbánya, egercsehi köszénbánya (1912), Felsőgalla: köszénbánya (1899), cementgyár (1910-es évek), Nagyszombat: cukorgyár külső és belső képe (1890-es évek), Rózsahegy: fonógyár (1905 után), papírgyár (1909),

Ábrázolat Abrudbányáról
Gruss aus Abrudbánya
Solutère din Abrudbánya

Arany Zúzó
Goldstamplern

(4.)

Rimaszombat: acélgyár (1911), konzervgyár, vízimalom, a földművesiskola udvara, felszerelése (1905 előtti), Trencsén: Tiberghienféle szövőgyár (1915), Töketerebes: cukorgyár építése (1900-as évek eleje), Turócszentmárton: kőolaj-finomító, bútorgyár, sörfőzde (1900-as évek eleje), Zakárfalu: pörkölt- és ércelőkészítő telep (1906), Zay Ugróc: botgyár, üvegyár, (1899), Érsekújvár: a gázgyár építése és felszerelése (1905 előtti), Losonc: Rakottay György és társai edénysajtoló és zománcozógyára (1904), Nagytapolcsány: cukorgyár (1903), szeszfinomító és kókuszszirgyár (1905 után), Cigánd: szárazmalom (1905 előtti), alföldi szélmalomok, Mohács: dunai vízimalmok, az egyiken Szokody Árpád felirat, Győr, vágóhid, Bábolna: lótenyészet.

Számtalan képeslap jelent meg az országos és helyi vonatkozású események, történelmi évfordulók alkalmából. A régebbi évszázadok eseményeit az 1896-os millenniumi ünnepségekre kiadott grafikai lapok jelenítik meg. A történelmi témájú képeslapok eseményeket, híres embereket, államférfiakat ábrázoló festményekről, grafikákról készített reprodukciók, illetve a múlt tárgyi emlékeit, eseményeit ábrázoló fotók. A képes levelezőlapok nemcsak a történelmi korszakokat ábrázolják, de jelzik az adott kor ízlését és a politikai rendszer, az uralkodó osztály történelemszemléletét is. A századforduló évtizedeiben ezerszámra jelentek meg képeslapok *Ferenc József* és családja képével, illetve a hadgyakorlatokról és a király látogatásairól. A képes levelezőlapokat már korán a választási propaganda szolgálatába állították. Az 1900-as évek elején hazafias jellegű, nemzetiszínű zászlós lapok jelentek meg a választások alkalmával „A Haza minden előtt” felirattal és a képviselőjelöltek képével. Dokumentumszerűek az első világháború eseményeit, a hadszíntereket ábrázoló képeslapok. A háború idején a mozgósítás és a háborús uszítás szolgálatába állították az akkor rendkívül divatos képes levelezőlapot. A magyar ellenforradalmi rendszer is felhasználta a képeslapot a nacionalista, irredenta célok érdekében. Ezerszámra jelentek meg képeslapok a bécsi döntések utáni területszerzések, Horthy Miklós bevonulásai alkalmából.

A képeslapok nemcsak az uralkodó osztály, de kisebb mértékben a tömegek, a munkásosztály érdekeit is szolgálták. Németországban már századunk első évtizedeiben megjelentek a szocialista propagandát szolgáló május elsejei képeslapok. 1901–1910 között a lipcei Richard Lipinski kiadóvállalat adta ki ezeket. Rajzuk és szövegük általában a nyolcórás munkaidőt követeli. Másokon a munkásegységre, a szervezkedésre felhívó feliratok vagy a munkásmozgalom nagy (Marx, Engels, Lasalle) arcképei vannak. Ezek a lapok Magyarországra is eljutottak, és hatással voltak a hazai munkásságra. A II. világháború idején a Szovjetunióban a fasiszta hódítók elleni felderítésnél is hasznosították a képeslapokat. Magyarországon a háború utáni újjáépítés érdekében volt mozgósító szerepe a képeslapoknak. Az Újjáépítési Minisztérium képeslapsorozatot adott ki a romba döntött Budapestről, a Szikra Rt. pedig a hidak újjáépítéséről. Az „Újjáépítjük Magyarországot” sorozat az eredeti és romos városrészleteket hozza egy-egy képeslapon. Az MKP is a választási propaganda egyik eszközeként tekintette a képes levelezőlapokat. 1947-ben a Szikra Rt. több rajzos, szöveges képeslapot adott ki. Feliratuk pl.: „A kisember tulajdona szent. Fizessenek a gazdagok. Szavazz az MKP-ra!” vagy „Eleged van a drágaságból? Szavazz az MKP-ra!” (5. kép).

Már a 19. század végén képeslapsorozatok jelentek meg a világ nagy ipari vásáraitól és kiállításairól. Számunkra értékesebbek a hazai ipari és mezőgazdasági kiállításokról kiadott lapok. Pl.: Mezőgazdasági országos kiállítás Szegeden 1899-ben, Pozsonyi mezőgazdasági kiállítás 1902-ben, Ipar- és képzőművészeti kiállítás Sopronban 1904. (6. kép), a „Hazai ipart ismertető kiállítás” Kassán 1906, Budapesti nemzetközi kertészeti kiállítás, 1910, Második országos húsipari kiállítás Budapesten, 1911. Az 1907. május 15-én nyílt pécsi országos kiállításról egész sorozat fotólap jelent meg. Ezek bemutatják a kiállítás főbejáratát, a textil-, a művészeti, a bányászati, a higiéniai pavilont, a Zsolnai-csarnokot, Kertész Tódor sportpavilonját.

Képeslapokat adtak ki országos és helyi események, új létesítmények felavatása, de természeti katasztrófák alkalmából is. Ezek az új létesítményt vagy a katasztrófa nyomait ábrázolják, rendszerint eredeti felvétel után. Pl.: tornaverseny Aradon, 1898., a Borsodi Szénbányák Rt. barcai központi villanytelepének felavatása, 1923. máj. 20., a hajdúszoboszlói hőforrás kitörése, 1925. november, nemzetközi fürdőügyi kongresszus Lilla-füreden 1937. okt. 7–14., 1879. évi nagy szegedi árvíz, árvíz Sopronban 1900. ápr. 8-án, az újszegedi kenderfonógyári katasztrófa, 1911. július 8-i kecskeméti földrengés, a szepesszombati vasúti szerencsétlenség, 1911. aug. 23., a pozsonyi tüzvész, 1913. máj. 17.

(7.)

A képeslapok hasznos adatokat nyújtanak a népiélet kutatói, a népviseletek, népművészet iránt érdeklődők számára is. Gyűjteményünkben a világ minden részéről találunk lapokat, melyek a hagyományos foglalkozásokat, népviseleteket, épületeket mutatják be. A hazai képes levelezőlapok zöme az ismertebb néprajzi csoportok és tájak (matyók, Sárköz, Kalocsa, Kalotaszeg stb.) népművészetét ismerteti. Értékesebbek azok a lapok, amelyek már az 1900-as évek legelején eredeti fényképről készülve hagyományos foglalkozási ágakat és eszközöket, illetve a paraszti építészeti emlékeit őrizték meg számunkra (7. kép). Pl.: balatoni halászat, szegedi halászbárka, a gabona nyomtatása Hódmezővásárhelyen, teherhordás Mohács és a Badacsonyi vidékén, régi ágasfás, szelemenes lakóház Mezőkövesden, szlovák tutajosok a Vágon, a Tiszán és a Dunán, vásári képek magyar városokból. Egyedülálló az egri Baross nyomda vállalkozása a 19–20. század fordulóján. Egész sorozaton mutatja be az egri és Eger környéki korabeli népviseleteket eredeti felvételek alapján a következő falvakból: Besenyőtelek, Egerbakta, Egerfarmos, Felnémet, Kisanána, Kistálya, Szalók, Szarvaskő (8. kép), Markaz, Pétervására, Füzesabony, Verpelét, Kerecsend, Mezőkövesd, Sirok.

Ma már művelődéstörténeti jelentőségűek a 19. század végi és a 20. század eleji színészeket, színházi jeleneteket ábrázoló képeslapok. A századfordulón divatos képeslapgyűjtés kedvenc témája volt a kor művészeinek arcképét megőrizni, így ezek számunkra is sok – ma már ismeretlen – színészt jelenítenek meg.

A több ezer színészlap közül csak néhány magyar művész nevét említjük meg: *Blaha Lujza és Lányi Géza, Kápolnai Irén és Kovács Mihály, Jászai Mari, Márkus Emília, Fedák Sári, Gombaszögi Margit, Kury Klára, Varsányi Irén, Medgyaszay Vilma, Pálmay Ilka, Török Irma, Komlóssy Emma, Szoyer Ilonka, Kornai Berta, Ligeti Juliska, Odryné Keczeri Irén, Jókainé Nagy Bella, Prielle Kornélia, Petrás Sári, Turchányi Olga, Vízvári Mariska, Beregi Oszkár, Császár Imre, Csontos Gyula, Gábor József, Gózon Gyula, Góth Sándor, Hegedűs Gyula, Latabár Árpád, Ráthonyi Ákos, Sziklai József, Szirmai Imre, Törzs Jenő, Újházi Ede, Várkonyi Mihály, Bárdos Artur, Odry Árpád, Rátkai Márton.*

A színészlapok mellett képeslap jelent meg pl. a Magyar színpad c. színházi napilap 1904. febr. 1-i számáról, amely az Operaház és a Nemzeti Színház műsorát közli. A régi vidéki színházi élet megismeréséhez nyújt adalékot pl. az 1904-es aradi képeslap, amely az aradi Nemzeti Színház és a Nyári Színház, valamint *Zilay Gyula* igazgató képét és aláírását közli (9. kép). Egy 1898-as kolozsvári ún. mozaiklapon a kolozsvári Nemzeti Színház mellett *Megyeri Dezső*, *Marosi Adél*, *Lányi Edit* és *Turchányi Olga* képét láthatjuk.

Dr. Petercsák Tivadar

(9.)